

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ Й АРЕШТУ МАЙНА В ДІЮЧОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Симчук А.С., старший викладач кафедри досудового розслідування
ННІ № 1 НАВС.

Кримінальний процесуальний кодекс України, що набрав чинності 20 листопада 2012 року (далі – КПК), корінним чином змінив кримінальне судочинство, зробивши суттєвий крок вперед у напрямку гуманізації кримінальної політики, захисту прав і свобод громадян. Суттєві перетворення торкнулися й інституту кримінально-процесуального примусу (забезпечувальних заходів кримінального провадження).

Щоправда, слід погодитися з тими процесуалістами, що недосконалість деяких положень нового КПК створила певну невизначеність в розумінні професійними учасниками кримінального провадження низки норм і зокрема тих, що регулюють порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження [1, с. 310; 2, с. 322]. Поряд з цим, не сприяє формуванню правильного розуміння суті заходів примусового характеру в кримінальному провадженні як відсутність достатньої кількості наукових розробок і практичних рекомендацій, так і спірність окремих з них.

У цій статті ми зупинимося на таких забезпечувальних заходах, як тимчасове вилучення і арешт майна з метою розв'язання окремих проблем їх застосування на стадії досудового розслідування.

Запровадження інституту тимчасового вилучення майна в системі заходів забезпечення кримінального провадження створює необхідні умови для подальшого арешту майна, що має на меті забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочинцем, можливої конфіскації майна, а також збирання та збереження доказів.

Тимчасове вилучення майна є короткотривалим заходом

забезпечення кримінального провадження, що й логічно обумовлює його назву. Його застосування розраховане на невідкладні випадки, коли у підозрюваного необхідно вилучити майно з метою подальшого вирішення слідчим суддею питання про його арешт.

Відповідно до ст. 167 КПК тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення. Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

У статті 168 КПК закріплено два види тимчасового вилучення майна: 1) тимчасове вилучення майна у затриманій особі в порядку, передбаченому ст. ст. 207, 208 КПК; 2) тимчасове вилучення майна під час обшуку, огляду.

Здійснити тимчасове вилучення майна у затриманій особі може кожен суб'єкт, який законно затримав особу в порядку, передбаченому ст.ст. 207, 208 КПК. У випадках, передбачених ст. 207 КПК, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК: при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана передати слідчому, прокурору, іншій уповноваженій службовій особі

тимчасово вилучене майно одночасно із доставленням затриманої особи. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом, який підписується особою, яка передає ці документи, та слідчим або прокурором або іншою уповноваженою службовою особою, до якої доставлено затриману особу.

Стаття 208 КПК передбачає інший порядок затримання: уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: якщо цю особу застали під час учинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Відповідно до ч. 3 ст. 168 КПК слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику.

Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити його схоронність у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Як вже було наголошено раніше, майно може бути тимчасово вилучено й при здійсненні обшуку та огляду.

Тимчасове вилучення майна є, як зазначалося, короткотривалим заходом забезпечення кримінального провадження, адже відповідно до ч. 5 ст. 171 КПК клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано до суду не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше воно має бути негайно повернуто особі, у якої воно було вилучено.

Стислість строку, протягом якого вилучене майно може зберігатися в режимі тимчасово вилученого, його нормативна визначеність є гарантією забезпечення прав і законних інтересів особи, у якої воно вилучено, адже обмеження конституційного права людини

при застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження здійснюється без судового рішення (ухвали). Нормативний характер цього строку забезпечує також правову визначеність у цьому питанні, прогнозованість подальшої «долі» вилученого майна, передбачуваність процедури, що є однією зі складових верховенства права як засади кримінального провадження [3, с. 289].

Виходячи із результатів узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, від 07.02.2014 р. *«Через відсутність юридичних підстав було відмовлено в задоволенні клопотання про арешт тимчасово вилученого майна (транспортного засобу), оскільки відповідно до ч. 1 ст. 171 КПК, клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. Як було встановлено під час розгляду клопотання слідчим суддею, автомобіль був вилучений 15.01.2013, а клопотання подане слідчим до суду 17.01.2013, тобто з порушенням вимог зазначеної норми процесуального закону»* [4].

Відповідно до ч. 5 ст. 171 КПК, у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої статтею 235 КПК, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якої його було вилучено.

Слід наголосити на тому, що не завжди однаково розуміється питання в теорії та практиці, чи потрібно звертатися з клопотанням до суду про арешт майна у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді. Про який саме вид обшуку йдеться (обшук в житла, обшук іншого володіння особи, обшук особи) йдеться у частині 2 ст. 168 та ч. 5 ст. 171 КПК.

Спробуємо з'ясувати: по перше, коли майно буде вважатися тимчасово вилученим. Аналіз змісту ст. 168 КПК у взаємозв'язку з

відповідними нормами ст. ст. 236, 237 КПК показує, що тимчасово вилученим може вважатися лише майно, яке одержане в результаті: 1) затримання особи в порядку, передбаченому ст. ст. 207, 208 КПК; 2) обшуку; 3) огляду. При цьому тимчасово вилученими вважаються: при затриманні – усі речі, документи, гроші тощо; при обшуку – речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на їх відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу; при огляді – речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу. Звідси можна зробити висновок про те, що речі, на вилучення яких під час обшуку дав дозвіл слідчий суддя, не вважаються тимчасово вилученими. Не являються такими й речі та документи, вилучені на підставі ухвали слідчого судді, винесеної за результатами розгляду клопотання слідчого в порядку гл. 15 КПК.

Згідно з ч. 7 ст. 236 КПК при обшуку слідчий, прокурор має право тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 236 КПК. Це положення є загальним для всіх видів обшуку: обшук житла (тобто приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосованого для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всіх складових частин такого приміщення); 2) обшук іншого володіння особи: транспортних засобів, земельних ділянок (саду, городу, подвір'я, ділянок лісу, поля тощо); гаражів, інших будівель чи приміщень побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи; 3) обшук особи (ч. 3 ст. 208, ч. 5 ст. 236 КПК).

Щодо огляду, то тут, відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК речі та документи, вилучені в ході огляду, за виключенням тих, які не відносяться до предметів, що вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Це положення є загальним для всіх видів огляду (місцевості, приміщень, речей, документів), тоді як огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК), в тому числі й стосовно вимог до змісту клопотання слідчого, порядку його розгляду, постановлення ухвали слідчим суддею та її змісту, а отже слідчий вправі ставити питання про огляд житла чи іншого володіння особи з вилученням конкретних предметів, які за наявності на те дозволу слідчого судді не набувають статусу тимчасово вилучених.

Таким чином, вирішення питання про те, чи є майно, яке у той чи інший, передбачений законом спосіб потрапило до уповноваженої службової особи органу досудового розслідування, тимчасово вилученим, залежить від того, чи надавався дозвіл на його вилучення слідчим суддею. Цей висновок цілком узгоджується з положенням ч. 1 ст. 167 КПК про те, що такий забезпечувальний захід триває до вирішення питання про арешт майна або його повернення. Тобто тимчасовість цього заходу обумовлюється його застосуванням без дозволу слідчого судді, який у разі позитивного вирішення питання про арешт майна по суті легітимізує його попереднє вилучення, чим забезпечується, зокрема, допустимість доказів, якщо вилучені предмети мають значення речових доказів у кримінальному провадженні.

Інакше кажучи, речі, документи, гроші, вилучені за ухвалою слідчого судді, не є такими, що вилучені тимчасово, навіть якщо вони відповідають критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК. Вилучивши таке майно, слідчий має виконати вимоги ст. 100 КПК. Ставити питання про його арешт зайве.

Визначення арешту майна, як заходу процесуального примусу покликане сприяти посиленню захисту конституційних прав суб'єктів кримінальних процесуальних відносин, як від наслідків злочину, так і від неправомірних дій у зв'язку з кримінальним провадженням.

Список використаних джерел:

1. Мирошниченко Ю.М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально-процесуальним законом // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С.310-312.
2. Юхно О.О. Теоретичні та прикладні аспекти застосування нового Кримінального процесуального кодексу України у кримінальному судочинстві / О.О. Юхно // Митна справа. – 2012. – № 4 (82). – Ч. 2, кн. 2. – С. 320-326.
3. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Щило. – Х.; Право, 2013. – 824 с.
4. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Витяг від 07.02.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html